

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
PAVLO TYCHINA UMAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
ФАКУЛЬТЕТ МИСТЕЦТВ
FACULTY OF ARTS
КАФЕДРА МУЗИКОЗНАВСТВА ТА ВОКАЛЬНО-ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА
DEPARTMENT OF MUSICOLOGY AND VOCAL AND CHORAL ARTS
РЕГІОНАЛЬНИЙ НАУКОВО-ТВОРЧИЙ ЦЕНТР ХУДОЖЬОЇ ОСВІТИ І МАЙСТЕРНОСТІ
REGIONAL SCIENTIFIC AND CREATIVE CENTER OF ART EDUCATION AND SKILLS
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРОСЛИХ ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗНОНА НАПІВ УКРАЇНИ
IVAN ZYAZVUN INSTITUTE OF PEDAGOGICAL EDUCATION AND ADULT EDUCATION OF THE NAPS OF UKRAINE
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
KYIV NATIONAL UNIVERSITY OF CULTURE AND ARTS
НАЦІОНАЛЬНА МУЗИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ ІМ. П. І. ЧАЙКОВСЬКОГО
UKRAINIAN NATIONAL TCHAIKOVSKY ACADEMY OF MUSIC
ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МУЗИЧНА АКАДЕМІЯ ІМ. А. В. НЕЖДАНОВОЇ
A.V. NEZHDAKOVA ODESA NATIONAL ACADEMY OF MUSIC
МІЖНАРОДНА ФЕДЕРАЦІЯ ХОРОВИХ ДИРИГЕНТІВ
ICCF-INTERNATIONAL CHORAL CONDUCTORS FEDERATION

МОЛОДЬ, ОСВІТА, НАУКА ТА МИСТЕЦТВО

YOUTH, EDUCATION, SCIENCE AND ART

Матеріали
VII Міжнародної науково-практичної інтернет-
конференції
(25-26 листопада 2021 р.)

Умань
Візаві
2021

Терешко І. Г. (головний редактор), кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету мистецтв Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Козій О. М. (відпов. ред.), кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музикознавства та вокально-хорового мистецтва Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Семенчук В. В., доцент, заслужений працівник культури України, завідувач кафедри музикознавства та вокально-хорового мистецтва Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Сухецька О. В., старший викладач кафедри музикознавства та вокально-хорового мистецтва Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Тарасюк Л. М., викладач кафедри музикознавства та вокально-хорового мистецтва Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

*Рекомендовано до друку вченою радою
факультету мистецтв Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 5 від 25 листопада 2021 р.)*

Молодь, освіта, наука та мистецтво = Youth, education, science and art : матер. VII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Умань, 25-26 лист. 2021 р.) / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Ф-т мистецтв, Кафедра музикознавства та вокально-хорового мистецтва [та ін.] ; [редкол.: Терешко І. Г. (голов. ред.), Козій О. М. (відпов. ред.), Семенчук В. В. [та ін.]. – Умань : Візаві, 2021. – 160 с.

У збірнику опубліковані наукові тези та статті, в яких розкрито актуальні питання мистецької освіти, окреслено вектор європейського та національного розвитку.

Розраховано на спільноту науковців, викладачів, докторантів, аспірантів, учителів та студентів – усіх хто цікавиться проблемами сучасної мистецької освіти.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Редакційна колегія не несе відповідальності за зміст публікацій та може не поділяти думку автора.

ЗМІСТ

<i>Адамович Л. П.</i> ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПСАЛІМА «БЛАГОСЛОВИ, ДУШЕ МОЯ, ГОСПОДА» З ХОРОВОГО ЦИКЛУ П. ЧЕСНОКОВА «ГЛАВНЕЙШИЕ ПЕСНОПЕНИЯ ВСЕНОЩНОГО БДЕНИЯ».....	7
<i>Антонова Т. С.</i> КОМП'ЮТЕРНЕ АРАНЖУВАННЯ, ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОГО МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	12
<i>Балдинюк Д. І.</i> ФЕНОМЕН ДЖАЗУ В КУРСІ «МУЗИКА ХХ СТОЛІТТЯ».....	13
<i>Балдинюк Н. А.</i> РОЗВИТОК ГОЛОСОВОГО АПАРАТУ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ.....	17
<i>Біленька Т. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЖАНРУ І ДРАМАТУРГІЇ ХОРОВОЇ КОМПОЗИЦІЇ ДЕНИСА СІЧИНЬСЬКОГО «НЕПЕРЕГЛЯДНОЮ ЮРБОЮ».....	21
<i>Біліченко А. С.</i> ХУДОЖНЯ ТВОРЧИСТЬ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ.....	25
<i>Богачева-Стрельцова Л. Г.</i> ПОСТАНОВКА СПІВОВОГО ДИХАННЯ: У ФОКУСІ УВАГИ СТУДЕНТИ-ХОРЕМЕЙСТЕРИ.....	29
<i>Віла-Боцман О. П.</i> СУЧАСНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СЛУХОВИХ ТА МЕТРОРИТМІЧНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ ХОРЕМЕЙСТЕРІВ...	31
<i>Волошин П. М., Шинкарук А. В.</i> СУЧАСНІ ВОКАЛЬНІ ТЕХНІКИ ЯК ЗАСІБ РОЗКРИТТЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ ТВОРУ.....	37
<i>Галаган А. Р.</i> СЦЕНІЧНА ІНТЕРПРИТАЦІЯ ХОРЕОГРАФІЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ ЗИМОВОЇ ОБРЯДОВОСТІ УКРАЇНЦІВ (НА ПРИКЛАДІ ТАНЦЮ «МЕТЕЛИЦЯ»).....	39

<i>Горчинська Т. С.</i> ПЛЕНЕРНА ПРАКТИКА ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	43
<i>Голінська О. К.</i> ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ГУРТКІВ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА.....	46
<i>Гудзенко В. Д., Полєхіна В. М.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ТВОРЧОСТІ.....	49
<i>Гусак В. А.</i> ЯКІСНІ ЗМІНИ ПРОЦЕСУ АВТОМАТИЗАЦІЇ МУЗИЧНО- ІГРОВИХ РУХІВ У ПРОЦЕСІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО- ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	53
<i>Закєрнична Д. В.</i> РОЛЬ ПЕЙЗАЖНОГО ЖАНРУ ЖИВОПИСУ В РОЗВИТКУ ЕСТЕТИЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ ШКОЛЯРІВ.....	58
<i>Кабанюк А. М.</i> ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ВЕСНЯНОЇ ОБРЯДОВОСТІ УКРАЇНЦІВ ЗАСОБАМИ ТАНЦЮ.....	63
<i>Кваснікова Т. В.</i> ІНТЕРКУЛЬТУРНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА МЕТОДИ ПІДГОТОВКИ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ ДО ВСТУПУ У МУЗИЧНІ ВИЩІ ЄВРОПИ.....	66
<i>Козій О. М.</i> ОСНОВНІ НАПРЯМКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДИРИГЕНТСЬКО- ХОРОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	69
<i>Копончук А. С.</i> РОЗВИТОК КОМПОЗИЦІЙНО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ ПІДПІТКІВ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	73

<i>Косинський Ж. Х.</i> МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ К. ПІГРОВА В РОБОТІ З МОЛДАВСЬКОЮ «ДОЙНОЮ».....	76
<i>Куценко В. А.</i> СПЕЦИФІЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ТАНЦЮВАЛЬНИХ ГУРТКАХ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	79
<i>Малий О. С.</i> ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА МАЙСТРА НАРОДНО- СЦЕНІЧНОГО ТАНЦЮ ВАСИЛЯ ВЕРХОВИНЦЯ.....	83
<i>Макогоненко І. С.</i> ПРОЄКТУВАННЯ НАСТІННОГО ПАННО В ІНТЕР'ЄСІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМІЩЕННЯ.....	87
<i>Медведєвська І. М.</i> ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ.....	91
<i>Музика О. Я.</i> СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ.....	94
<i>Нікітіна М. Г.</i> ДИРИГЕНТСЬКІ ТА ВИКОНАВСЬКІ ТРУДНОЩІ В РОБОТІ З ЦЕРКОВНИМ ХОРОМ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ «БОГОРОДИЦЕ ДЕВО, РАДУЙСЯ» СЕРГІЯ РАХМАНІНОВА.....	98
<i>Овчарук К. О.</i> «РІЗДВЯНЕ ДІЙСТВО» Л. В. ДИЧКО: ВИКОНАВСЬКІ ТРАДИЦІЇ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ОДЕСЬКОЇ ХОРОВОЇ ШКОЛИ.....	102
<i>Пічкур М. О.</i> ПРІОРИТЕТИ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО МИТЦЯ.....	105
<i>Побірченко О. М., Миронова Г. В.</i> НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ШКОЛЯРІВ.....	110

<i>Семенова О. В., Трач І. С.</i> СТИЛІЗАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНІЙ ТВОРЧОСТІ.....	115
<i>Семенчук В. В.</i> РОЗВИТОК КРЕАТИВНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ- МУЗИКАНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МУЗИЧНО- КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ.....	119
<i>Созінова В. Б.</i> ОСНОВНІ ПЕРІОДИ РОЗВИТКУ ПОЛІФОНІЇ. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ.....	124
<i>Сухецька О. В.</i> ЯВИЩЕ ХОРОВОЇ ПАРТИТУРИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ВІРТУАЛЬНОГО ХОРОВОГО ПРОЄКТУ.....	129
<i>Тарасенко Н. І.</i> ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ФІЛОСОФСЬКИХ І ПСИХОЛОГІ- ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....	132
<i>Тарасюк Л. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ АРТИКУЛЯЦІЙНОГО АПАРАТУ ПРИ СПІВІ.....	136
<i>Терешко І. Г.</i> ГУМАНІТАРНА СКЛАДОВА ОПІ «ХОРЕОГРАФІЯ» ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ.....	141
<i>Умрихіна О. С.</i> МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ЗАДОВОЛЕННЯ СПЕЦИФІЧНОЇ ДУХОВНОЇ ПОТРЕБИ.....	145
<i>Щербіна І. В.</i> УКРАЇНСЬКЕ «ЕТНО» В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО МУЗИЧНОГО РУХУ «WORLD MUSIC».....	147
<i>Янковенко А. С.</i> ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВА ПІДГОТОВКА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	152
НАШІ АВТОРИ.....	156

УДК 783.8

Адамович Л. П.

**ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПСАЛМА «БЛАГОСЛОВИ,
ДУШЕ МОЯ, ГОСПОДА» З ХОРОВОГО ЦИКЛУ
П. ЧЕСНОКОВА «ГЛАВНЕЙШИЕ ПЕСНОПЕНИЯ
ВСЕНОЩНОГО БДЕНИЯ»**

Постать Павла Григоровича Чеснокова (1877-1944 р.) є однією з найвеличних у православному хоровому мистецтві Срібної доби. Багатогранна творча діяльність митця була перш за все пов'язана з православною Церквою, з богослужбовим співом і духовною музикою. Усі сфери творчої діяльності видатного представника нової церковної музики П. Чеснокова є взаємопов'язаними, зокрема жанровий спектр композиторської спадщини митця значною мірою зумовлений його регентською і педагогічною практикою. Духовна музична спадщина Павла Григоровича охоплює майже все коло церковного богослужіння.

Власне, хоровий цикл П. Чеснокова «Главнейшие песнопения Всенощного бдения» ор. 44 написаний для академічного мішаного п'ятиголосного хору a cappella і містить 10 номерів. Як циклічний складний (за О. Соколовим) літургійний жанр він був створений композитором під час навчання в Московській консерваторії (1914-1915 р.). На відміну від ор. 21, який є збіркою, всі номери хорового циклу належать до одного опусу. Чотири з них є гармонізаціями архаїчних наспівів: знаменного розспіву («Ангельский собор», «От юности моя») і київського розспіву («Воскресение Христово», «Взбранной воеводе») [1, с. 155]. Стосовно специфіки зазначеного хорового твору П. Чеснокова сучасний мистецтвознавець Н. Гуляницька зазначає: «Цикл, що створюється як «власне артистичне спонукання» – це виявлення «ідіостилю», своєрідного авторського підходу до даної царини. Композитор отримує можливість висловити своє відношення до того, що називали «церковністю», визначити відповідну стилістику музичної мови. Чудові зразки творів, що спираються на канон та мають майстерність і високу духовність – це твори Чеснокова» [2, с. 154].

Янковенко А. С.

ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВА ПІДГОТОВКА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У даному дослідженні розглянуто властивості диригентсько-хорової підготовки як особливої складової музично-педагогічної діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва, у контексті сучасних викликів. Висвітлено специфічні ознаки музичного мистецтва як засобу соціалізації. Здійснено теоретичний аналіз наукових джерел із досліджуваної проблеми. Піднімається тема емоційно-вольового впливу хормейстера на колектив, спираючись на дослідження видатних психологів, диригентів та здійснюється пошук шляхів і методів розвитку здібностей та якостей студента-музиканта, які є невід'ємною складовою в опануванні професії вчителя музичного мистецтва-хормейстера.

Кожна діяльність вимагає опанування певних компетентностей. У професії вчителя, важливими є його педагогічні та загальнонаукові знання, володіння різноманітними методиками роботи з дітьми, необхідними для його професійної діяльності уміннями та навичками.

Коли мова йде про професію вчителя музичного мистецтва то слід визначити його діяльність як музично-педагогічну. Саме тому, в процесі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва слід звернути увагу на формування у нього готовності до виконання завдань музично-естетичного виховання дітей, адже саме музично-педагогічна діяльність є початковою ланкою у всьому, що має стосунок до його професії [4, с. 3-5].

Проблему диригентсько-хорової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва досліджували такі видатні науковці, педагоги-музиканти як: О. Апраксина, Б. Асаф'єв, Н. Ветлугіна, О. Гумінська, Е. Жак-Далькроз, Д. Кабалевський, М. Леонтович, М. Лисенко, З. Кодай, Ф. Колесса, К. Стеценко,

П. Чесноков, Б. Яворський та інші. Вони вважали, що головною складовою музично-педагогічної діяльності педагога-музиканта в загальноосвітній школі є диригентсько-хорова підготовка.

Тому, музично-педагогічна діяльність вважається складним явищем, має свою структуру та існує у формі ланцюжка дій. Водночас, така діяльність синтезує в собі педагогічну, хормейстерську, музикознавчу, музично-виконавську, дослідницьку, засновану на умінні самостійно узагальнювати і систематизувати одержані знання, уміння, навички. Особливістю фахової діяльності вчителя музичного мистецтва-хормейстера є наявність у ній художньо-творчої основи [6].

До загально-педагогічних умінь та навичок належать: організаційні, конструктивні, комунікативні, інформаційні, розвивальні, вміння керувати пізнавальною діяльністю школярів, процесом їхнього самовиховання та вмінням вивчати передовий педагогічний досвід. Як відомо, діяльність педагога-музиканта в сучасній школі включає: загально-педагогічну, диригентську, інструментальну, вокальну, виконавську, музикознавчу, лекторську та дослідницьку діяльність.

Отже, спеціальна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва передбачає оволодіння ним комплексом спеціальних знань та практичних умінь і навичок із предметів історико-теоретичного, інструментального, диригентсько-хорового циклів. Крім того, така підготовка передбачає ґрунтовне знання спеціальних методик, музичної педагогіки і психології, методики музичного виховання, естетики [6].

Педагогічна діяльність вчителя музичного мистецтва неможлива без диригентсько-хорової підготовки, яка забезпечує набуття таких компетентностей: здатність читати хорові партитури, володіти навичками диригування, володіти методикою постановки голосу, знати вікову психофізіологію, володіти навичками спілкування, знати особливості роботи з хором, володіти навичками гри на інструменті, знати шкільний пісенний репертуар, тощо.

Так, читання хорових партитур доповнює багаж майбутнього педагога-музиканта знанням стилів, особливості хорового письма, різноманітної вокально-хорової літератури. У майбутнього вчителя досить динамічно розвивається музичний

слух. Він навчається осмислювати та уявляти внутрішнім музичним слухом звучання вокально-хорових творів та аналізувати їх. Також, уміння читати партитуру допомагає відчувати звучання кожної хорової партії та власним голосом відтворити будь-яку партію, що сприяє кращому засвоєнню твору, в цілому [1].

Вчені вважають, що навички хорового диригування, знання особливої системи рухів рук, дозволяють учителю змодельовати музичний образ і втілити його в конкретному звучанні. Майбутній педагог-музикант, який засвоює хорове диригування, повинен бути здатним:

- координувати дії своїх рук: диригувати однією рукою (управляти співом учнів), а другою одночасно грати партитуру, або ж певну хорову партію;

- показувати дітям вступ і зняття на будь-яку долю такту, ритмічний малюнок, динамічний розвиток, взяття дихання (ауфтакти), виразне музичне фразування тощо.

Знання основ методики вокально-хорового виховання, на думку В. Тевліної, дає майбутньому вчителю музичного мистецтва-хормейстеру знання вікових особливостей постановки співацького голосу, озброює його практичними прийомами впливу на голосовий апарат учнів для організації правильного його функціонування: вироблення співацького дихання, звукоутворення, артикуляції, дикції, відчуття високої вокальної позиції тощо [7, с. 43].

Диригентсько-хорова підготовка є невід'ємною частиною музично-педагогічної діяльності та передбачає оволодіння майбутнім учителем музичного мистецтва специфікою вокально-хорової роботи в сучасній школі як на уроках музичного мистецтва, так і в позанавчальний час; допомагає майбутньому педагогу-музиканту осмислити шляхи удосконалення навичок школярів на основі слухання і підстроювання голосів в інтонаційному плані, динамічному та тембральному співвідношеннях; забезпечує розвиток таких навичок, в процесі розучування виконання твору: слідувати за диханням, звуковеденням, чистотою інтонації, дикцією, тембром, ансамблем, строем; управляти темпом, динамікою, агогікою,

штрихами, виразним музичним фразуванням; привчати школярів співати за диригентським жестом, виразно.

Список використаних джерел:

1. Антоненко Н. П. Спілкування на уроці музики. Дрогобич: Коло, 2002. 112 с.
2. Безбородова Л. А. Дирижирование: учеб. Пособие. М.: Просвещение, 1990. 159 с.
3. Григор'єва В. В., Омельченко А. І. Хорове диригування: навч. посіб./ Бердян. держ. пед. ун-т, Ін-т психол.-пед. освіти та мистецтв, каф. муз. виховання. Бердянськ: БДПУ, 2015. 217 с.
4. Освіта: Україна XXI століття. Державна національна програма: Збірник нормативно-правових актів з питань загальної середньої освіти. К., 2010. Т. 1. С. 3-5.
5. Стефіна Н. В. Наукові основи формування співацьких навичок учнів початкових класів: збірник наукових праць. Педагогічні науки. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2002. Частина I. С. 450-451.
6. Стефіна Н. В. Педагогічна скринька майбутнього вчителя: навчальний посібник [для студентів, аспірантів, викладачів, методистів, керівників практики середніх та вищих педагогічних навчальних закладів, вчителів шкіл різного типу]. Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2006. 328 с.
7. Тевліна В. К. Вокально-хорова робота. Музыкальное воспитание в школе / отв. ред. О. А. Апраксина. М.: Музыка, 1982. Вып. 15. 43 с.